

MATURITNÝ OKRUH 29

ZVUKOVÁ STRÁNKA JAZYKA

FONETIKA:

- skúma a opisuje tvorenie zvukov reči artikulačnými /rečovými/ orgánmi a ich zvukové znenie
- skúma, ako sa hlásky tvoria, ako ich počujeme a ako sa správajú v spojení s inými hláskami
- zaoberá sa štúdiom a popisom hlások

FONOLÓGIA:

- skúma vzájomné vzťahy medzi fonémami a ich zvukovými vlastnosťami z hľadiska ich významovo rozlišujúcej funkcie

Základnou jednotkou fonetiky je **hláska** - najmenšia nedeliteľná jednotka zvukovej stránky jazyka, ktorá sa vyslovuje ustáleným spôsobom /základná jednotka fonetiky/ – hláska realizovaná v reči sa nazýva **fonéma** /základná jednotka fonológie, ktorá je schopná rozlišovať význam slov alebo tvarov: *sud* – *súd*/ písaná podoba sa volá **graféma**.

INTONAČNÉ PROSTRIEDKY /prozodické vlastnosti reči/

- **intonácia** sa prejavuje vo väčších rečových jednotkách ako hláska (najmenšou intonačnou jednotkou je *slabika*)

KVANTITA = trvanie dlhej samohlásky alebo dvojhlásky je dvojnásobkom krátkej samohlásky

mama = *má* (obe slová majú rovnaké trvanie)

MELÓDIA = striedanie výšky hlasu

- na základe melódie sa v SJ rozlišujú typy viet podľa obsahu (modálnosti)

a/ klesavá melódia (kadencia) - uspokojivá končiaca melódia (**oznamovacie, rozkazovacie, zvolacie a želacie vety, doplňovacie opytovacie vety**)

Film sa mi páčil. To bolo perfektné! Kto ho režíroval?

b/ stúpavá melódia (antikadencia) - neuspokojivá končiaca melódia (**zist'ovacie opytovacie vety**)

Páčil sa ti ten nový film?

c/ polokadencia (semikadencia) - neuspokojivá nekončiaca melódia, naznačuje, že výpoveď sa ešte neskončila, počúvajúcí očakáva jej pokračovanie (**predovšetkým súvetia**)

Myslel som si, že dnes neprídeš.

PRÍZVUK = hovoriaci silou hlasu zdôrazňuje určitú slabiku slova

- v každom jazyku sa prízvuk ustálil na rôznych miestach, **slovenský prízvuk patrí k stálým prízvukom (t.j. vždy sa zdôrazňuje prvá slabika slova)**, v taliančine a vo východoslovenských nárečiach zdôrazňujeme predposlednú slabiku, vo francúzštine väčšinou poslednú

a/ hlavný prízvuk – v slovenčine vždy na prvej slabike slova

b/ vedľajší prízvuk – vyskytuje sa napr. v zložených slovách, menej výrazný ako hlavný prízvuk

DÔRAZ = vetný prízvuk, **intonačné vyzdvihnutie jadra výpovede** (t.j. chceme zvýrazniť význam jedného slova vo vete)

- od polohy dôrazu závisí zmysel celej vety, vid'.:

Umývadlo v telocvični poškodili prváci.

Umývadlo v telocvični poškodili prváci.

TEMPO REČI = **množstvo slabík (alebo slov) vypovedaných za časovú jednotku** (priemerné tempo reči je 100 slov za minútu)

- tempo reči ovplyvňuje obsah jazykového prejavu, dĺžka slov, autorova osobnosť, autorský zámer či komunikačná situácia (ženy spravidla hovoria rýchlejšie ako muži, oficiálne prejavy majú pomalšie tempo než rozprávanie príbehu, ak je text bohatý na termíny a pojmy, hovoríme pomalšie, atď.)

RYTMUS = **striedanie prízvučných a neprízvučných slabík v slove**

PRESTÁVKA = **prerušenie rečového prúdu na určitý čas**, resp. členenie súvislej reči na úseky (= frázovanie)

a/ fyziologická prestávka - keď sa potrebujeme nadýchnuť

b/ významová prestávka - ohraničuje vo výpovedi logické úseky, hovoriaci ňou zvyčajne naznačuje čiarku, koniec vety alebo vetného úseku (prestávka nemusí byť vždy tam, kde je čiarka či spojka)

c/ umelecká prestávka - vyvolanie dramatického napätia

- môže meniť význam viet, porovnaj: Popraviť nie, // oslobodiť!

Popraviť, // nie oslobodiť!

ZAFARBENIE HLASU - dané geneticky, existuje napr. nižšie/vyššie "posadený" hlas, nosový, hrdlový, rezavý, zastrený hlas, atď.

- schopnosť meniť farbu hlasu využívajú vo svojej práci napríklad herci

Znelostná asimilácia (spodobovanie)

- **prispôsobovanie výslovnosti dvoch susedných spoluhlások podľa znelosti**

K spodobovaniu môže dôjsť:

a/ vo vnútri slova: v predpone *rozplakala sa*

 pred príponou *žabka*

b/ na hraniciach slov pri splývavej výslovnosti *Duh padol.*

c/ na konci slova pred prestávkou *Príd!*

Ortoepia a ortografia

Ortoepia

- osobitná jazykovedná disciplína, ktorá **sa zaoberá zvukovými normami**, podľa ktorých sa tvoria hovorené spisovné jazykové prejavy, t.j. **náuka o správnej výslovnosti**
- kodifikačnou príručkou pre zvukovú rovinu spisovnej slovenčiny sú *Pravidlá slovenskej výslovnosti*
- **správnú výslovnosť určuje ortoepická norma**

Ortografia

- **náuka o správnom pravopise**
- pravopis slovenčiny je pomerne zložitý, preto je potrebné využívať jazykové príručky, v ktorých nájdeme jeho spisovnú, normatívnu podobu, a to hlavne *Pravidlá slovenského pravopisu* a *Krátky slovník slovenského jazyka*

Výslovnostné štýly

- **vysoký štýl:** využíva sa vo verejnom oficiálnom prostredí, pri recitácii umeleckých textov, v slávnostných prejavoch, komunikanti využívajú spisovnú slovenčinu
- **neutrálny štýl:** najčastejšia podoba hovorenej spisovnej slovenčiny, využíva sa v súkromnom aj pracovnom styku, ak je medzi komunikantmi spoločenský odstup (starší/mladší, podriadení/nadriadení), tak využívajú spisovný jazyk
- **nižší štýl:** využíva sa v súkromnom aj verejnom prostredí, všade tam, kde je medzi komunikantmi neoficiálny alebo priateľský vzťah, vyskytujú sa v ňom odchýlky od výslovnostnej normy, prejavuje sa napr. vplyv miestneho dialektu

OBRAZ PRVEJ SVETOVEJ VOJNY V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

zbierka sonetov **KRVAVÉ SONYTY !!!**

autor: P.O.Hviezdoslav, realizmus

- lyrická skladba zložená z **32 sonetov** (forma 4 4 6)

- v prvej časti sa snažil vytvoriť **otrasný obraz vojny** a jej ničivých následkov, v druhej časti ho trápi **otázka, kto je za túto hrôzu zodpovedný** (nenachádza priamu odpoveď, ale tuší, že je to egoizmus jednotlivcov, skupín národov založených na prospechárstve a chamtivosti)

- **reakcia, odsúdenie a analýza 1. svetovej vojny** (nezmyselné zabíjanie a ničenie civilizácie)

- **obžalúva kresťanstvo**, lebo neprotestuje proti prelievaniu krvi (nedodržanie prikázania „Nezabiješ“)

- **v závere privoláva mier**, v ktorom nastane pre Slovákov doba, keď budú o sebe rozhodovať sami

Motívy:

motív krvi (ktorá sa prelieva vo vojne)

motív vojny (obraz vojny dosahuje využitím zvukomalby, napr. *kres spráskal pušiek*, využíva genitívnu metaforu, napr. *víchrica ukrutenstva*, píše, že vojna ničí všetko, čo človek v histórii vytvoril)

motív obžaloby ľudstva (obžalúva človeka a už spomínané kresťanstvo, že sa nedrží Kristových naučení a vrátilo sa k barbarstvu)

motív hľadania vinníka (za hlavnú príčinu vojny považuje sebeckosť a panovačnosť ľudí)

motív úvah o mieri

motív privolávania mieru

román **ŽIVÝ BIČ !!!**

autor: Milo Urban, medzivojnová próza, resp. sociálno-psychologický realizmus /smer začínajúci v 20-tych rokoch 20.storočia, nadväzuje na realizmus, ale obsahuje prvky expresionizmu, diela sa odohrávajú v dedinskom prostredí, sociálna tematika a psychologizácia postáv/

- **unanimistický román** (= postavy fungujú ako jedna duša) z **1. svetovej vojny**, hornooravská **dedinka Ráztoky**

- **román s kolektívnym hrdinom** (dedina je zobrazená ako jednoliaty celok)

- **odsúdenie vojny je tiché** ---> symbolizuje ho **postava Ondrej Koreňa**, ktorému vojna – bič – spôsobila hluchonemosť, je živým príkladom zverstva, utrpenia a ľudskej tragédie

- autorovým zámerom bolo **vystihnúť vnútorný svet ľudí vo vojne**

- autor **neidealizuje dedinský ľud**, ale **ukazuje deliacu čiaru medzi ním a príslušníkmi panskej vrstvy**

- **zaujímavou postavou je stará Ilčíčka**, ktorej syn bol odsúdený na trest smrti, pretože zabil muža, ktorý ho šikanoval ---> od synovej smrti ešte viac búrila ľudí v dedine proti pánom

- delí sa na 2 časti --->

Stratené ruky (názov symbolizuje ruky, ktoré chcú siať, ale chýbajú – na poli, pri práci a vo vzťahoch)

Adam Hlavaj (dezertér, ktorý sa snaží otvoriť ľuďom oči a pod jeho vplyvom sa dedina stavia na odpor)

- ✓ *Dedinčania spočiatku nechápu, čo im prinesie vojna. Front bol d'aleko, polia a domy neboli zničené. Až keď sa domov vracia zmrzačený a nemý Ondrej Koreň, začínajú chápať. Hlavná dejová línia sa týka manželov Hlavajovcov. Adam je na vojne a Eva chce, aby sa vrátil domov. Ide poprosiť notára Okolického, aby vybavil návrat Adama domov. Notár je bez charakteru, zneužije Evu a tá otehotnie. Okolický jej pohrozí, že ak prezradí meno otca dieťaťa, už nikdy Adama neuvidí. Dedinčania ju odsúdia, nik jej nepomôže okrem Ondreja a starej Ilčičky (ktorej jediného syna odsúdili na smrť zastrelením). Po pôrode sa obáva, že sa Adam dozvie pravdu a utopí sa v rieke. Neskôr sa Adam vracia domov, utečie totiž z frontu. Teší sa na Evu a syna. Domov však nájde opustený. Chce sa dozvedieť, čo sa stalo a pravdu sa dozvedá od notárovho sluhu. Vojna sa pomaly končí, Adam chce pomstiť svoju ženu. Pod vplyvom burcovania zúfalej Ilčičky, návratu Adama a neskôr ďalších vojakov z frontu sa dedinčania podujmú na kolektívnu pomstu voči pánom. Donútia Okolického, aby na mieste, kde umrela Eva uvažoval nad tým, aký je (dosky, ktorými ho podopreli vo vode padnú a Okolický sa utopí). Vyženú vojenskú posádku a Adam podpáli krčmu (pretože za mnohé zlo môže alkoholizmus).*

novela **NÁVRAT ONDREJA BALÁŽA !!!**

autor: Dobroslav Chrobák, naturizmus /lyrizovaná próza/

-sú využité **prvky expresionizmu**

-autor v diele **dokumentuje hrôzu vojny a následky vojny, ktoré častokrát rozbili harmonický rodinný život**

-**hlavná postava sa stáva v rámci svojej rodiny zbytočná**

-**novela začína príchodom vojnou zničeného Ondreja /o barlách, ľavá noha mu od kolena chýba/ do domovskej dediny: po 17 rokoch**

- pri príchode vidí **pomník obetiam vojny aj so svojim menom, chýba ale dátum úmrtia**

Ondrej Baláž sa narodil 16. februára 1887 (podľa nápisu na pomníku), do vojny odišiel ako 27-ročný (teda v roku 1914), vrátil sa po 17 rokoch, takže dej novely sa zrejme odohráva v roku 1931, hoci to nie je nikde špecifikované. Taktiež nie je uvedené, čo sa spomínaných 17 rokov dialo, pozornosť sa sústreďuje iba na motív návratu. Ako tak Ondrej stojí pred pomníkom, hovorí si v duchu: „*Stojí tu síce ktosi pred pomníkom, pretiera si oči, vracia sa odkiaľsi, no nie je to viac on, Ondrej Baláž, ale ktosi neznámy, nepotrebný, nečakaný prišelec.*“

- vstupuje do domu, kde **stretne manželku /tá sa ale medzičasom vydala/, nespoznáva ho**, Ondrej nevyzradí svoju identitu, ale povie, že jej manžela poznal

- dlho sa rozprávajú, ale cítia, že sú si vzájomne nepohodlní

- Ondrej **odchádza z domu bez toho, aby manželke /jej meno je v novele zatajené/ prezradil, kým naozaj je**

POZNÁMKA: *Dieło s témou prvej svetovej vojny napísala aj Božena Slančíková-Timrava, ide o novelu „Hrdinovia“. Ideou diela je vyrovnávanie sa s následkami vojny.*